

Đurađ Stakić

*Delotvorni programi tretmana
za decu i adolescente sa problemima i
poremećajima ponašanja*

Beograd : Centar za primenjenu psihologiju, 2016, 428 str.

Ivana Radovanović¹

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Na prvi pogled može se učiniti da je pred nama još jedna publikacija koja nudi programe za rad sa decom i adolescentima koji imaju probleme i poremećaje u ponašanju. Literatura i informativne mreže su prepune ponuda te vrste. Nažalost, većina tih programa je izrazite komercijalne orijentacije, slabe teorijske podloge o poremećajima u ponašanju i nauke o prevenciji i nepoznate ili niske efektivnosti. I sam autor ove monografije tvrdi da mnogi od tih programa nikada nisu bili podvrgnuti naučnim kriterijumima za ispitivanje efektivnosti, a i oni koji su bili, najčešće nemaju ubedljive dokaze, kako autor kaže, delotvornosti. Ili su čak štetni.

Stakićeva monografija se jasno izdvaja iz takve situacije i predstavlja dragoceni doprinos nauci o prevenciji i tretmanu poremećaja u ponašanju dece i adolescenata. Zahvaljujući bogatom teorijskom znanju, savremenom metodološkom pristupu i zavidnoj karijeri u kliničkoj psihologiji u onim zemljama u kojima visoke kriterijume u nauci i praksi mogu ispuniti samo najsposobniji, Stakić pred stručnjake u Srbiji koji se bave prevencijom i tretmanom problema i poremećaja u ponašanju dece i adolescenata, stavlja kapitalna znanja i informacije baš o tim programima koji su posebno kreirani za rad sa tom populaci-

¹ ivana.radovanovic@kpa.edu.rs

jom i tim ponašajnim neadekvatnostima. Poseban i svakako veoma veliki doprinos nauci o prevenciji i tretmanu jeste što se radi o programima koji su teorijski zasnovani i metodološki provereni, što se ti programi mogu sprovoditi i kada postoje prvi simptomi poremećaja i kada su se poremećaji već razvili, što su ti programi temeljeni na razvojno-psihološkim zakonitostima i što počivaju na etiološkim odrednicama utvrđenim u naučnim istraživanjima. Vrh poštovanja naučne opredeljenosti autora svakako je i činjenica da su prezentovani programi evaluirani na osnovu, kako kaže Stakić, rigorozne naučnoistraživačke metodologije i da imaju visoki stepen efektivnosti. Za stručnjake u praksi je velika korist što su u monografiji opisani svi resursi i praktični postupci potrebni za sprovođenje programa. Pri svemu tome Stakić, kao iskusni naučnik i terapeut, ne favorizuje primenu pojedinih programa već ostavlja svakom stručnjaku slobodu da na osnovu kvaliteta, naučne zasnovanosti i ponajviše dokaza o efektivnosti, sam odluči koji od tih programa najviše odgovara prirodi problema i poremećaja koji žele da podvrgnu tretmanu ili spreče.

Monografija inače ima 13 poglavlja podeljenih u pet celina. U prvom poglavlju opisan je razvoj programa tretmana koji imaju zadovoljavajuću efektivnost, razvoj metodologije kojom su evaluirani, razvoj standarda, kategorizacija programa i akreditacija, te primena tih programa u praksi. U drugom poglavlju autor raspravlja o dijagnostičkim kriterijumima poremećaja ponašanja i posebno o ovim kriterijumima za opoziciono-negativistički tip poremećaja, poremećaj kontrole agresivnosti, poremećaj pažnje i hiperaktivnosti, zaključno sa analizom razvojno-psiholoških shvatanja problema i poremećaja u ponašanju. Treće poglavlje posvećeno je u potpunosti kontroli agresivnosti uz opis nekoliko važnih programa i iscrpnu analizu treninga socijalnih veština, kontrole ljutnje i moralnog rezonovanja. Četvrto poglavlje ispunjeno je treningom roditelja i opisom i analizom Oregon modela. U petom se nastavlja analiza i opis treninga roditelja, ali ovog puta trening onih koji imaju decu negativističkog ponašanja. Šesto poglavlje sadrži vrlo važnu analizu i opis terapija interakcija između roditelja i dece. Sedmo poglavlje isključivo je posvećeno modelu treninga dece i roditelja koji je kreiran od američkog Univerziteta Jejl, odnosno njegovih stručnjaka. Taj model obuhvata trening roditelja i dece za unapređenje kognitivnih veština, za rešavanje interpersonalnih problema, odnosno problema u socijalnim interakcijama dece. Osmo poglavlje predstavlja iscrpnu analizu programa unapređenja socijalne kompetencije dece i vaspitne sposobnosti roditelja, posebno u slučajevima dece sa agresivnim ponašanjem. U devetom i desetom poglavlju predmet analize su porodične terapije, tačnije funkcionalna porodična terapija (poglavlje 9) i tzv. kratka strategijska porodična terapija (poglavlje 10). Jedanaesto, dvanaesto i trinaesto poglavlje čine poslednji, peti deo monografije koji nosi naziv „Multimodalni pristupi tretmanu“. U tom delu izložena je multisistemska terapija koja se oslanja na porodicu i lokalnu zajednicu (jedanaesto poglavlje), zatim programi pozitiv-

nog roditeljstva (dvanaesto poglavlje) i program terapijskog hraniteljstva (trinaesto poglavlje) koji je zapravo alternativa za institucionalni tretman dece i adolescenata sa ozbiljnim, delinkventnim ponašanjima i/ili sa problemima u emocionalnom i socijalnom razvoju.

Monografija „Delotvorni programi tretmana za decu i adolescente sa problemima i poremećajima ponašanja“ štampana je na 428 strana, veoma lepo organizovanog teksta, sa bogatim pregledom relevantne literature od 251 reference. Jasan jezički stil i očigledno veoma dobro poznavanje programa koji su u procesu tretmana izuzetno važni, upotpunjuju lep doživljaj čitalaca ove monografije. Taj doživljaj ne mogu umanjiti greške u numerisanju strana u sadržaju pojedinih poglavlja, koje „idu na dušu“ izdavača i koje zahtevaju više napora da se ono što čitaoca posebno interesuje lako i brzo pronađe. Zahvaljujući veoma bogatom znanju i iskustvu u radu, sva poglavlja u kojima se opisuju pojedini programi tretmana izložena su praktično idealnim metodskim pristupom: u početku se daje kratak opis programa, njegovo nastajanje i razvoj, zatim teorijski koncepti na kojima program počiva i metodološka osnova, nakon toga sledi opis karakteristika programa, opis principa i strategije primene, kao i samog procesa primene i faza primene, nakon toga onaj deo koji je izuzetno važan – evaluacija programa i dokaz efektivnosti, i na kraju opis treninga, supervizije, raspoloživih resursa i spisak literature koja je poslužila za sve napred navedene methodske jedinice programa. Zaista ekspertski urađen raspored teksta o svakom programu koji čitaoca spontano vodi iz jedne u svaku narednu sadržajnu celinu svakog od programa. Čitaoci iole upućeni u probleme koji su sadržaj ove monografije, uživaju u osećanju da sve ono na šta oni pomisle kao moguće pitanje koje treba rešiti, nekoliko redova kasnije nađu kao već opisano. Zaista je, koliko god se trudili da nađu neki propust u opisu prirode, suštine ili u procesu sprovođenja programa, to teško učiniti.

Svakom čitaocu koliko-toliko upućenom u programe tretmana poremećaja ponašanja jasno je da izabrani i opisani programi nisu i jedini koji u toj oblasti postoje. Hiperprodukcija tih programa, nekad iz čisto komercijalnih razloga, bila je veoma otežavajući činilac autoru monografije, jer je trebalo uložiti ogroman napor i iz tog mnoštva izdvojiti najbolje i delotvorne. Stakić je to uspešno uradio zahvaljujući širini svog obrazovanja i profesionalnom iskustvu. To što u izabranim programima dominiraju oni koji su smešteni u porodično okruženje dokaz je važnosti tog područja i u etiologiji i u tretmanu poremećaja. Ako se nekom skeptičnom čitaocu učini da je to jednostran pristup i da se nedovoljno uvažava uloga škole i/ili vršnjačkih grupa u tim programima, da u teorijskim konceptima programa postoji izvestan stepen redukcionizma (izvestan i ne mali broj programa kao teorijsku osnovu ima samo socijalno učenje), ili da je efektivnost programa upitna, onda im treba savetovati da pažljivo pročitaju tekst o multisistemske terapiji. U tom programu pronaći će

odgovore na sve svoje dileme. Njegova noseća opredeljenja jesu: 1) višestruka determinisanost poremećaja ponašanja, 2) osposobljenost porodice da se nosi sa tim multidimenzionalnim etiološkim faktorima u razvoju poremećaja, 3) neutralisanje negativnih uticaja vršnjačkih grupa i osnaživanje pripadnosti prosocijalnim grupama vršnjaka, 4) neutralisanje rizičnih faktora iz školskog okruženja i razvoj obrazovne i profesionalne kompetencije, te 5) aktiviranje pozitivne socijalne podrške u okruženju. To stvarno znači da nema ni govora o jednostranosti u pristupu tretmanu i njegovim programima. Teorijski osnov ovog programa potiče iz nove generacije porodične terapije, drugim rečima, vrlo brojnih koncepata na kojima ta teorija počiva, počev od shvatanja o biološkoj osnovi ponašanja pa sve do kulturološke senzitivnosti. Ako kod nekih programa i postoji oslonac samo na socijalno učenje, odgovornost je autora tih programa, a ne autora monografije. Uostalom, Stakić je vrlo eksplicitno i naglasio da neki od tih programa, na primer trening kontrole agresivnosti, teorijski koncept preuzima iz teorije socijalnog učenja. Što se tiče efektivnosti, ona je u multisistemskoj terapiji dokazana brojnim evaluativnim studijama, rigorozno kontrolisanim po najsavremenijim metodološkim kriterijumima. Rezultati tih studija pokazuju, na primer, smanjene stope recidivizma u kriminalnom ponašanju čak za 70%, ali i druge vrlo pozitivne efekte: smanjene slanja dece i adolescenata u tretmanske institucije (do 50%), smanjenje napuštanja škole, unapređenje odnosa sa roditeljima, smanjenje zloupotreba supstanci i drugo. Zbog načina na koji su evaluirani efekti ovog programa, ali prvenstveno zbog rezultata koji se postižu, program je proglašen za model koji treba slediti.

No nije samo multisistemska terapija ta koja zaslužuje vrhunske ocene. Njoj se mogu pridružiti i program pozitivnog roditeljstva, program *copping power*, trening roditeljskih veština i veština rešavanja problema dece američkog Jejl Univerziteta i još neki. Zbog toga, zbog odabira programa, ali i zbog mnogo čega drugog o čemu je napred bilo reči, nije preterivanje ako se kaže da je monografija „Delotvorni programi tretmana za decu i adolescente sa problemima i poremećajima ponašanja“ kapitalno delo koje je nedostajalo i koje će svojom snagom, svojim sadržajem i načinom na koji je urađeno razmrdati uspavanu terapeutsku scenu u Srbiji u kojoj svako radi kako zna i ume, najčešće bez licence i bez ikakvog naučnoistraživačkog proveravanja efektivnosti onoga što radi.